

O‘ZBEKISTONDA TIJORAT BANKLARINING INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Teshaboyeva Mohigul Eldorjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti iqtisodiyot yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Tijorat banklari faoliyatini tashkil etish, qo‘shish va qayta tashkil etishning huquqiy asoslari, bank infratuzilmasining mazmuni va uni tijorat banklarida tutgan o‘rni.

Kalit so‘zlar: bank infratuzilmasi tutgan o‘rni, holati va ko‘rsatkichlari, bankni tashkil etish bo‘yicha biznes rejaning maqbulligi, bank ustav kapitali miqdori.

Tijorat banklarining yuridik shaxs sifatida faoliyati omonatchilar, kreditorlar, umuman, davlat va jamiyat manfaatlariga jiddiy daxldor bo‘lganligi tufayli uning tashkil topishi uzoq davom etadigan jarayon hisoblanadi. Tijorat banklarini tashkil qilish 11 fevral 1999 yilda qabul qilingan “Banklarni ro‘yxatga olish va ularga litsenziya berish tartibi to‘g‘risida”gi 630-sonli Nizom asosida olib borilar edi. Bu qonunga 2009 yil 15 avgustda 703-son bilan o‘zgartirish kiritilgan va hozirda banklar ushbu qonun asosida tashkil etilmoqda.

Litsenziya berish yuzasidan qaror qabul qilishda quyidagilar asosiy omil bo‘lib hisoblanadi:

- bankni tashkil etish bo‘yicha biznes rejaning maqbulligi;
- bank ustav kapitalining yetarliligi va qonun xujjatlariga muvofiq shakllantirilganligi;

Bankni tashkil etish to‘g‘risidagi ta‘sis shartnomasida quyidagilar bo‘lishi lozim:

- bankni ta‘sis etish borasida birgalikda faoliyat ko‘rsatish tartibi;
- bank ustav kapitali miqdori;
- muassislar o‘rtasida joylashtirilishi lozim bo‘lgan aksiyalar turlari, ularning nominal qiymati, har xil turdagi aksiyalarning nisbati, ularni to‘lash miqdori va tartibi;

Bank tashkil etish jarayoni bir necha bosqichlarga bo‘linishi mumkin:

1. Tayyorgarlik bosqichi. Bu davrda bank muassislari o‘rtasida bank tashkil etishga kelishiladi, tashabbus guruhi tuziladi, har bir muassisning ustav kapitaliga qo‘shilgan ulush miqdori belgilab olinadi, bankning ta‘sis xujjatlari majmui tayyorlanadi, bankning nomi aniqlanadi, ta‘sischilar o‘rtasidagi kelishuvlar dastlabki shartnoma tarzida rasmiylashtiriladi, uning asosida ta‘sis shartnomasi tuziladi

(Fuqarolik kodeksining 43-moddasi, O‘zbekiston Respublikasi «Xo‘jalik jamiyatlari va shirkatlari haqida»gi qonunning 3-moddasi) aksiyadorlik tijorat banklarining muassislari bank davlat ro‘yxatiga olinguniga qadar yuzaga kelgan majburiyatlar yuzasidan birgalikda javobgar bo‘ladilar.

2. Bankni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish bosqichi. Bu bosqich uch davrni o‘z ichiga oladi:

1) Bank ochish haqidagi ariza bilan O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankiga murojat qilish. Bunda arizaga quyidagi xujjatlar ilova qilinishi kerak:

- yangi tashkil etilayotgan bankni ta‘sis etish bo‘yicha xujjat;
- muassislar tomonidan imzolangan va ularning muhrlari bilan hamda notarial tartibda tasdiqlangan ta‘sis shartnomasi. Ta‘sis etuvchilar jismoniy shaxs bo‘lganlarida ularning imzolari notarial tasdiqlanadi;

2) Markaziy bankka muassislar to‘g‘risidagi ma‘lumotlar: bank kengashi a‘zolari ro‘yxati (kengash raisi, uning birinchi o‘rinbosari) ko‘rsatilgan holda ushbu shaxslarning Markaziy bank talablariga muvofiq kelishlarini tasdiqlovchi ma‘lumotlar, yangi tashkil etilayotgan bankning tashkiliy tuzilishi, “Ichki audit to‘g‘risida”gi Nizomi, “Kredit siyosati to‘g‘risida”gi Nizomi, biznes rejasi, ariza topshiruvchining muassislar nomidan ariza topshirish vakolatini tasdiqlovchi xujjat, tashkil etilayotgan joydagi Markaziy bank bosh boshqarmasining bank tashkil etishning maqsadga muvofiqligi haqidagi xulosasi, muayyan hududida bank tashkil etish mo‘ljallanayotganligi haqida mahalliy hokimiyat va boshqaruv organlariga berilgan bildirishning nusxasi ham topshirilishi lozim.

Tijorat banki filialini tashkil etish paytida ham ushbu xujjatlar (ta‘sis xujjatlaridan tashqari) taqdim etilishi kerak bo‘ladi.

3) Xorijiy kapital ishtirokidagi tijorat banki tashkil etilayotganda yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan xujjatlarga qo‘shimcha ravishda yana quyidagilar taqdim etilishi talab etiladi:

- tegishli xorijiy muassisning bank tashkil etishda ishtirok qilishi haqidagi qarori;
- norezident bankning O‘zbekiston Respublikasining chet eldagi konsullik muassasasi tomonidan tasdiqlangan ustavi;

Bank ifratuzilmasining mazmuni va uni tijorat banklarida tutgan o‘rni

Infratuzilma (lotincha: *infra* – “ostida”) deganda ishlab chiqarish va tovar muomalasi, shuningdek, inson hayoti faoliyati uchun zarur bo‘lgan me‘yoriy sharoitni ta‘minlashga xizmat qiluvchi turli-tuman yordamchi xizmat ko‘rsatuvchi sohalar (tashkilot, korxonalar va muassasa) majmui, nomoddiy ishlab chiqarish sektori tushuniladi.

O‘zbekiston Respublikasining «Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida»gi qonunning birinchi moddasida ta’kidlanganidek «Bank – bu tijorat muassasasi bo‘lib jismoniy va huquqiy shaxslarning bo‘sh turgan pul mablag‘larini jalb qilish va ularni o‘z nomidan to‘lovlilik, muddatlilik, qaytarib berish sharti asosida joylashtirish operatsiyalarini va boshqa bank operatsiyalarini bajaradi».

1-jadval

O‘zbekiston Respublikasi bank tizimining iqtisodiyotdagi ulushi
(mlrd. so‘m)

Ko‘rsatkichlar nomi	Yillar kesimida		
	01.01.2020 y.	01.01.2021 y.	01.01.2022 y.
YaIM	302536,8	407514,5	511838,1
Bank aktivlari	166631,8	214419,6	272726,9
Aktivlarning YaIMga nisbati, foizda	55,1	52,6	53,3
Kredit qo‘yilmalari	110572,1	167390,6	211580,5
Kredit qo‘yilmalarining YaIMga nisbati, foizda	36,4	41,1	41,3
Depozitlar	59578,7	70001,4	91009,0
Depozitlarning YaIMga nisbati, foizda	19,7	17,2	17,8
Kapital	20676,1	26678,9	51030,7
Kapitalning YaIMga nisbati, foizda	6,8	6,5	10,0

2-jadval

Tijorat banklarining kredit qo‘yilmalari qoldig‘i
(1-yanvar holatiga)

Bank turlari	2020 yil		2021 yil		2022 yil	
	summasi (trln. so‘m)	Ulushi (foizda)	summasi (trln. so‘m)	ulushi (foizda)	summasi (trln. so‘m)	ulushi (foizda)
Davlat ulushiga ega banklar	97,78	88,43	148,60	88,83	185,83	88,38
Kapitalida davlat ulush bo‘lmagan banklar	12,79	11,57	18,69	11,17	24,40	11,62
Jami banklar	110,57	100,0	167,29	100,0	210,03	100,0

XULOSA

Olib borilgan ilmiy tadqiqot jarayonida amalga oshirilgan tadqiqotlarning natijalari shuni ko'rsatdiki, mamlakatimizda ipotekali kreditlash amaliyotining takomillashtirish borasida bir qator dolzarb, yechimini kutayotgan muammolar mavjud bo'lib, ulardan asosiylari fikrimizcha, quyidagilardan iboratdir:

1. Banklarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular o'z mablag'lari bilangina emas, balki omonatchilar va kreditorlar, aktsiyadorlar hamda mijozlar ularga ishonib topshirgan mablag'lar bilan, ya'ni keng jamoatchilik bilan ish ko'radi.

2. Tijorat banklari bank tizimining muhim bo'g'ini bo'lib kredit resurslarining asosiy qismi shu banklarda yig'iladi va bu banklar huquqiy va jismoniy shaxslarga xizmatlarni ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari bank tizimining Markaziy bankdan keyingi pog'onasi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitustiyasi (yangi taxrir). – T. O'zbekiston. 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining “Mikromoliyalash to'g'risida”gi qonuni. –T. 2006 yil 15 sentyabr, O'RQ-50-son
3. O'zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida”gi qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida. –T., 2012 yil 2 may, O'RQ-328-son
4. O'zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi qonuni. –T., “O'zbekiston”, 1996
5. O'zbekiston Respublikasining “Markaziy banki to'g'risida”gi qonuni. 1995 yil 21 dekabr (Yangi taxrir 2019 yil 11 noyabr).